

УДК 330.322.01

Боровік Л.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів
Херсонського державного аграрного університету*

ДЕРЖАВНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

З урахуванням вагомого інвестиційного потенціалу аграрної галузі інвестиційна політика держави скеровує зусилля на створення умов більш ефективного його використання. Поступове зменшення економічних, соціальних та екологічних загроз позитивно впливає на покращення інвестиційного клімату сільського господарства та активізує інвестиційну діяльність товаровиробників.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, аграрна галузь, природні ресурси, держава, регіон, підприємство.

Боровик Л.В. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПОЛИТИКА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

С учетом весомого инвестиционного потенциала аграрной отрасли инвестиционная политика государства направляет усилия на создание условий более эффективного его использования. Постепенное уменьшение экономических, социальных и экологических угроз положительно влияет на улучшение инвестиционного климата сельского хозяйства и активизирует инвестиционную деятельность товаропроизводителей.

Ключевые слова: инвестиционная политика, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, аграрная отрасль, природные ресурсы, государство, регион, предприятие.

Borovik L.V. STATE INVESTMENT POLICY OF AGRICULTURE DEVELOPMENT

Taking into account the significant investment potential of the agrarian sector, the investment policy of the state is aimed at creating conditions for more efficient use of it. Minimizing economic, social and environmental threats positively affects the improvement of the investment climate in agriculture, activates the investment activities of commodity producers.

Keywords: investment policy, investment climate, investment attractiveness, agrarian sector, natural resources, state, region, enterprise.

Постановка проблеми. Інвестиційна політика розвитку сільського господарства, впливаючи на формування та використання інвестиційного потенціалу, формує інвестиційний клімат галузі, поліпшує або погіршує інвестиційну привабливість. Удосконалюючи механізм формування та реалізації інвестиційного потенціалу, аграрна інвестиційна політика скерована на досягнення таких цілей, як підвищення рівня продовольчої безпеки країни та покращення умов життєдіяльності сільського населення. Виявлення додаткових джерел інвестування сільськогосподарського виробництва дасть можливість досягти поставленої мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив інвестиційної політики на пошук інвестиційної активності в аграрному секторі економіки досліджували С.В. Білоусова, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, Л.О. Мармуль, О.М. Онищенко, Г.Є. Павлова, А.А. Пересада, Н.С. Танклевська, Є.А. Шарма, О.М. Шпичка та інші науковці. У своїх працях ці вчені довели, що такі фактори, як недосконалість чинного законодавства, фінансово-кредитної системи, низький рівень кооперації та інтеграції аграрних підприємств, невисока платоспроможність товаровиробників, відсутність механізмів страхування інвестиційних ризиків, гальмують інвестиційну діяльність у сільському господарстві.

Мета статті полягає в удосконаленні основних напрямів реалізації державної аграрної інвестиційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційна державна аграрна політика, відіграючи вирішальну роль у формуванні інвестиційних ресурсів, визначаючи напрями їх ефективного використання, створюючи привабливі умови для залучення інвестицій у реальний сектор економіки, формує інвестиційний клімат на сільськогосподарському інвестиційному ринку, який виявляється у відносинах між інвесторами та органами державної регіональної та місцевої влади, а також між отримувачами інвестицій та фінансово-кредитними інститутами, інвестиційними фондами, страховими компаніями, приватними та іноземними інвесторами.

Інвестиційну привабливість необхідно розглядати як складову інвестиційного клімату, яка є економічною категорією, що характеризує ефективність використання основних засобів виробництва, здатність до саморозвитку підприємства (галузі), а також визначається конкурентоспроможністю виробленої продукції, платоспроможністю, фінансовою стійкістю [1; 2]. Інвестиційна політика, впливаючи на клімат інвестиційного аграрного ринку, сама формується під дією галузевих особливостей.

Особливості розвитку сільського господарства змушують державу здійснювати регуляційні методи управління земельними та водними ресурсами. Поєднання ринкових і неринкових методів управління аграрною галуззю дає їй змогу бути одночасно як замовником, так й інвестором виробництва окремих видів продукції. Необхідність виробництва збиткової для сільгоспвиробників продукції (м'яса, молока тощо) змушує державу фінансовими методами підтримувати виробництво цієї продукції. Крім значних фінансових вкладень у розвиток тваринництва, держава інвестує значні кошти у підвищення родючості ґрунтів, відновлення та будівництво дренажних систем в деяких центральних та західних регіонах.

Останніми роками держава все більше уваги приділяє відновленню зрушувальних систем на півдні України, які гарантують збільшення продукції тваринного походження, а також збільшення обсягів виробництва фруктів, винограду та овочів, що стало актуальною проблемою для країни після анексії Криму Російською Федерацією. Для того щоб глибше зрозуміти роль державної аграрної політики та її складової, як інвестиційна політика, у відновленні зрушувальної системи на півдні України як особливого інфраструктурного об'єкта, який має виключне значення у формуванні продовольчої безпеки країни, нам треба проаналізувати стан зрушувальних земель та їх мож-

ливість задовольняти потреби населення в продуктах харчування. Як уже підкреслювалось раніше, південна частина України характеризується невеликою кількістю опадів (300–350 мм), посушливим кліматом та переважно каштановими та чорноземними ґрунтами, які мають властивість значно збільшувати свою родючість під час зрошення.

Нині в країні сільгоспугіддя складають 41 511,7 тисяч гектарів, зокрема земель на зрошенні налічується 2 166 тисяч гектарів, або 5,2%, але вони відіграють велике значення в розвитку економіки країни та покращенні соціальних стандартів суспільства. Зрошувальні системи є в багатьох регіонах, зокрема в Київській, Вінницькій, Кіровоградській, Дніпропетровській та Донецькій областях, які за своїми розмірами є невеликими, складаючи переважно до 10–15 тисяч гектарів, на яких вирощують овочеві та кормові культури, а також багаторічні насадження. На півдні ж побудовані найбільші у Європі зрошувальні системи, такі як Каховська для зрошення земель в посушливих зонах Херсонської та Запорізької областей, загальна площа якої перевищує 800 тисяч гектарів, Краснознаменська (63 тис. га), Інгулецька (62,7 тис. га) та Кам'янська (14 тис. га) для зрошення земель в Херсонській та Миколаївській областях, Нижньо-Дністровська та Татарибунарська для зрошення понад 30 тисяч гектарів в Одеській області. Такий комплексний та широкомасштабний підхід до підвищення рівня ефективності використання земельних ресурсів південних регіонів став могутнім поштовхом до економічного та соціального зростання депресивного Причорноморського району. І хоча нині зрошувальні системи працюють не на повну потужність, проте вони, як і раніше, відіграють значну роль у формуванні продовольчої безпеки країни. Використання зрошення дає можливість отримувати у південних регіонах 27,7% озимої пшениці, 91,5% винограду, 27,4% овочів від усього обсягу виробництва в Україні. На зрошуваних землях сіють такі високодоходні культури, як соя, ріпак, соняшник, які у вигляді сировини або готової продукції експортуються в різні країни світу. Товаровиробники, застосовуючи сучасні технології, отримують високі врожаї, які не поступаються тим, що отримують у країнах Європи і США.

Велике значення зрошувані землі мають для розвитку тваринництва. Отримуючи по декілька врожаїв кормових культур на рік, фермерські господарства знижують їх собівартість, збільшують прибутковість свого бізнесу. Так, в Херсонській області, яка має більше 425 тисяч гектарів зрошуваних земель, рівень рентабельності тваринництва досяг у 2014 році 31,2%, тоді як в середньому по Україні цей показник склав 13,4%. А середній показник рентабельності всієї продукції сільськогосподарського виробництва Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей у цьому ж році досяг 27,5%, що перевищує майже на 2,0% цей показник по країні [3]. Наведені приклади вказують на те, що аграрна політика має вивірені цілі, спрямовані на відновлення зрошувальних систем, як основи подальшого економічного зростання сільськогосподарської галузі та більш повного задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування.

З огляду на подальшу перспективу зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях все більше інвестиційних коштів спрямовується в розвиток інфраструктури з довгострокового збереження отриманого врожаю, що сприяє посиленню конкурентних переваг на внутріш-

ньому споживчому ринку у міжсезонний період та дає можливість здійснювати експорт частини виробленої продукції в осінньо-зимову пору року в країни як ближнього, так і дальнього зарубіжжя. З урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва та впливу його на формування продовольчої безпеки країни держава як активний суб'єкт земельних відносин та один з основних інвесторів в економіку сільськогосподарської галузі повинна більш активно впливати на процеси інвестиційної діяльності аграрних підприємств та створювати більш привабливі умови, скеровані на:

- розвиток малого і середнього бізнесу у сільській місцевості, що сприятиме збільшенню робочих місць, зменшенню відтоку сільського населення у міста та підвищенню рівня його ділової активності;
- стимулювання експорту аграрної продукції в країни ближнього та дальнього зарубіжжя;
- введення в дію механізмів гарантованих цін на сільськогосподарську продукцію та сировину;
- вжиття заходів щодо спрощення режиму зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств, що сприятиме зростанню зовнішньоторговельного обігу, залученню як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів;
- здійснення наукових досліджень у сфері сучасного управління потоками інвестицій на рівні підприємства, регіону, галузі, які б забезпечили прозорість та зменшення рівня ризиків інвестиційної діяльності, ефективність використання інвестиційних ресурсів;
- посилення темпів будівництва житлового фонду за рахунок держави для спеціалістів сільського господарства, медичних працівників, вчителів, багатодітних та молодих сімей;
- зменшення кількості та якісне покращення законодавчих та нормативних документів, які регулюють інвестиційну діяльність аграрних підприємств.

До особливостей інвестиційної державної аграрної політики ми також відносимо її вплив на розвиток процесів кооперації та інтеграції на селі, які є потужним фактором залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво. Досліджуючи це питання, ми насамперед звертаємо увагу на те, що до товаровиробників аграрної продукції відносяться не тільки сільськогосподарські підприємства, але й фермерські та особисті селянські господарства. Останні, здійснюючи господарську діяльність без юридичного оформлення, вирощують майже 2/3 тієї продукції, що виробляється в аграрному секторі, сприяють розвитку інших галузей економіки, таких як переробна, харчова, туризму, а також впливають на політичний та психологічний настрій у суспільстві [4–6]. Згідно з економічною класифікацією Держкомстату в Україні до господарств населення належать домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції.

Зміна політичного курсу України та активна розбудова ринкових відносин не могли не позначитися на розвитку особистих селянських господарств. Розпаювання земель, які стали власністю селян, привело до продуктивнішого їх використання, а так звані підсобні селянські господарства населення (нині – особисті селянські господарства) набули іншого економічного та соціального змісту. Будучи важливою складовою аграрного сектору економіки, особисті селянські господарства, здійснюючи виробництво та реалізацію власної продукції та сировини, активно

поповнюють продовольчий фонд країни. Використовуючи свій ресурсний потенціал (фінансовий, матеріальний, трудовий, земельний), вони вирішують такі соціальні та економічні задачі:

- виробляють більше половини продукції тваринництва та більше 90% плодово-ягідної та овочевої продукції;

- використовуючи побутові відходи та підсобний виробничий потенціал, здешевлюють власноруч вирощену продукцію, домагаючись вагомих конкурентних переваг перед великими аграрними підприємствами на ринках збуту;

- більш раціонально використовують земельні, водні, трудові та інші ресурси, отримуючи продукцію більш високої якості, ніж у суспільному виробництві;

- швидко реагують на зміни ринкової кон'юнктури, задовольняючи потреби населення у продуктах харчування;

- створюючи додаткові робочі місця та беручи активну участь у розбудові сільської інфраструктури, позитивно впливають на психологічний та політичний настрій в суспільстві, сприяють діловій активності населення, що позитивно позначається на інвестиційній привабливості сільських територій;

- гальмують відсоток сільського населення у міста, інші регіони країни, за кордон;

- задовольняють попит переробної та харчової галузей у сільськогосподарській сировині.

Характерними особливостями особистих селянських господарств є їх стрімкий розвиток, перехід від натурального господарювання до товарного. Подальша інтенсифікація розвитку особистих селянських господарств потребує вдосконалення роботи районних дорадчих служб щодо надання консультативних послуг стосовно більш ефективного використання ресурсного потенціалу, застосування інноваційних технологій, здійснення кооперації на селі, співпраці з інтегрованими аграрно-переробними виробничими формуваннями тощо. І хоча прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 року № 742-IV відіграло значну роль у реформуванні сільського господарства, надавши право місцевим підприємцям значно розширити свої земельні володіння за рахунок оренди земельних паїв своїх односельців та залучати найману робочу силу, проте він потребує удосконалень та змін окремих положень відповідно до вимог сьогодення з метою формування повноцінного аграрного ринку. Впровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення стане вагомим поштовхом до відродження українського села, розвитку кооперації та інтеграції в аграрному секторі. Реалізуючи положення аграрної політики, спрямованої на покращення інвестиційного клімату у сільському господарстві, держава крок за кроком формує інвестиційний ринок галузі. Так, у 2011 році в рамках земельної реформи прийнято Закон України «Про Державний земельний кадастр», який регламентує використання земельних ресурсів, обґрунтовує розмір плати за землю та створює основу сучасної системи кадастру земель сільськогосподарського призначення. Цей Закон є передумовою для прийняття Закону України «Про ринок земель сільськогосподарського призначення», який дасть можливість не тільки здавати землю в оренду, але й закладати її у заставу, що стане вагомим стимулом розвитку інвестиційного ринку. Зрозуміло, що аграрна політика держави, спрямована на формування повноцінного сільськогосподарського ринку, буде реалізована не водночас, а поступово, оскільки вона пов'язана з

руйнацією тих негативних стереотипів у свідомості громадян України, перш за все селян, які протягом декількох поколінь не давали їм змогу виявляти власну ініціативу з використання землі.

З урахуванням досвіду розвитку аграрної галузі в нашій країні та розвинених країнах світу, надзвичайно високу активність особистих селянських господарств та їх потяг до співпраці з переробними підприємствами неважко передбачити, що розвинений та повноцінний ринок землі сільськогосподарського призначення зробить селянина, власника земельних володінь бажаним співвласником аграрно-переробних виробничих структур.

Не зменшуючи ролі особистих селянських господарств у формуванні продовольчої безпеки країни, державна аграрна політика націлена на розвиток кооперації на селі, співпрацю селян з великими аграрно-переробно-збутовими інтегрованими структурами, які мають високий рівень капіталізації, здатні використовувати інноваційні технології, отримувати наукоємну продукцію з високою доданою вартістю (елітне насіння різних сільськогосподарських культур, племінна худоба, органічні продукти харчування) та бути конкурентоспроможними на внутрішньому й зовнішньому ринках. Одними з основних мотивацій формування аграрно-переробно-збутових об'єднань є забезпечення гарантованого постачання сировини на збут продукції, зміцнення ресурсного потенціалу товаровиробників, підвищення рівня завантаженості переробних потужностей, зниження витрат на виробництво товару, підвищення економічної ефективності підприємств-учасників інтегрованих формувань [7; 8]. Аграрно-промислова інтеграція – це одна з форм інтенсифікації розвитку агропромислового комплексу, покращення його інвестиційної привабливості, поглиблення виробничих зв'язків та економіко-фінансових відносин між окремими учасниками об'єднання. Як економічна категорія вона відображає систему економічних інтересів, що виявляються через відносини трудових колективів, аграрно-промислових формувань з державою, не інтегрованими підприємствами, населенням, а також у межах самого об'єднання. При цьому інтереси держави насамперед визначаються забезпеченням сільськогосподарськими продуктами харчування населення країни, послабленням соціальної напруги, отриманням податків, участю інтегрованих формувань у реалізації регіональних та національних інноваційно-інвестиційних проектів і програм. Роль державних органів влади у створенні інтегрованих об'єднань є домінуючою, оскільки тільки держава може протистояти проявам монополізму в цих об'єднаннях, виступати незалежним координатором у вирішенні питань, пов'язаних з конкуренцією та економічними інтересами всіх учасників угруповань, контролювати виконання соціальних зобов'язань, створювати умови для залучення іноземного капіталу. Водночас ми погоджуємося з тими дослідниками, які попереджають про те, що якщо ініціатором створення інтегрованих об'єднань виступатимуть тільки державні органи влади, то такі новоутворені виробничо-збутові структури не матимуть перспектив на свій подальший розвиток. І навпаки, якщо держава дистанціюватиметься від цих процесів, наслідки будуть аналогічними. Тому, виступаючи ініціатором створення інтегрованих об'єднань, державні органи влади повинні тісно взаємодіяти з іншими учасниками цього процесу, управляючи ним шляхом створення відповідних умов. Розробляючи законодавчі та нормативні документи, які визнача-

ють базові умови створення об'єднань товаровиробників, надаючи інформаційну допомогу селянам та залучаючи громадські організації та науковців до цього процесу, держава стимулює входження товаровиробників у ці формування. Крім цього, держава як суспільно-політична організація може укладати пільгові довгострокові угоди з інтегрованими структурами про взаємні зобов'язання, а саме сплату податків та інших платежів учасниками об'єднань, з одного боку, та виконання фіскальних та інших зобов'язань, з іншого боку.

Як показує практичний досвід, комерційні банки та інвестори більш активно співпрацюють з такими інтегрованими об'єднаннями, як агрокомбінати, аграрно-промислові корпорації, альянси, товариства, спілки, союзи, кластери, які, обробляючи значні масиви орної землі та виробляючи великі обсяги аграрної продукції, є фінансово стійкими та конкурентоспроможними. Згідно з даними асоціації «Український Клуб Аграрного бізнесу» 150 найбільших компаній країни вирощують 20% зерна пшениці, 25% кукурудзи, 35% насіння соняшнику, близько 30% всього виробництва м'яса. Акумуляуючи п'яту частину орних земель країни, вони щорічно залучають 400–500 млн. дол. США інвестицій у свій розвиток, а також є одними з найпотужніших джерел поповнення золотовалютних запасів України. Об'єднуючись на основі економічних інтересів кожного з учасників інтегрованих формувань, аграрно-переробно-збутові структури здатні накопичувати великі інвестиційні ресурси та спрямовувати їх на виконання державних та регіональних економічних, соціальних та екологічних програм. Найбільш потужніші з них, зокрема «Нібулон», «Миронівський хлібопродукт», «Дакор», «Агропромислова фірма», «Таврія», розширюючи власне виробництво та здійснюючи свою комерційну діяльність, самі інвестують великі кошти в розвиток аграрного сектору економіки, а саме вживають заходів, які спрямовані на покращення родючості орної землі; будують нові інфраструктурні об'єкти з переробки та зберігання вирощеної продукції; створюють нові робочі місця; поліпшують соціальну сферу, вкладаючи кошти в будівництво та ремонт шкіл, дитсадків, лікарень. Використовуючи сучасні технології, вони співпрацюють з науковими установами, роблячи свій внесок у розвиток вітчизняної науки, сприяючи її комерціалізації.

Однією з особливостей інвестиційної політики держави в аграрній сфері є те, що, на відміну від інших галузей, у сільському господарстві майже неможливо копіювати наукові досягнення інших країн. Практичний досвід свідчить про те, що використання у сільському господарстві зарубіжної техніки не завжди приносить бажані результати. Це пов'язане перш за все з відмінностями у кліматичних умовах та особливостях орних ґрунтів, які впливають на якість використання технічних засобів. Зарубіжна техніка, як правило, в умовах України працює менш ефективно. Наприклад, порівняльні характеристики сучасного вітчизняного зернозбирального комбайну «СКІФ» вказують на його переваги перед аналогічною зарубіжною технікою. Крім того, вона не завжди вписується у вітчизняні технології вирощування тієї чи іншої сільськогосподарської культури. Адаже впровадження сучасних інноваційних технологій інтенсивного типу передбачає диференційний підхід до вирощування кожної сільськогосподарської культури в різних ґрунтово-кліматичних зонах, використання високоврожайних районуваних сортів та гібридів, своєчасне та якісне

виконання всіх, без винятку, технологічних операцій, не завдаючи екологічної шкоди довкіллю. При цьому треба враховувати механічну дію агротехніки на ґрунт; застосування отрутохімікатів та гербіцидів; доцільність розширення площ орних земель та неконтрольованого випасу худоби; випалювання соломи та старої сухої трави тощо. Таке завдання можна виконати завдяки науковому супроводженню впровадження інноваційних технологій з боку вчених та висококваліфікованих спеціалістів.

З урахуванням напрямів розвитку сільського виробництва у світі необхідно вітчизняного товаровиробника орієнтувати на впровадження сучасних технологій та оновлення застарілої технічної бази. Впровадження інноваційних технологій, пошук ринків збуту інноваційних ідей, розвиток комерціалізації наукових розробок потребують стратегічного науково обґрунтованого планування та управління інноваційними процесами в сільському господарстві. Тому одним з пріоритетних напрямів державної аграрної політики є розвиток галузевої науки та інноваційної діяльності, яка регулюється такими законодавчими документами, як, зокрема, Закон України «Про інноваційну діяльність» [9], Закон України «Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» [10], Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [11].

Висновки. Державна інвестиційна політика є одним з найважливіших інструментів визначення напрямів розвитку сільського господарства. Здійснюючи вплив на формування та використання ресурсного інвестиційного потенціалу, вона прагне задовольнити запити суспільства, підвищити рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки та його конкурентоспроможності. Водночас ми відзначаємо, що держава ще недостатньо впливає на розвиток аграрної галузі, що стримує ділову активність населення сільських територій та кооперацію між аграрними та переробними підприємствами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гончаров А.Б. Інвестування: конспект лекцій. Харків: ХДЕУ, 2002. 179 с.
2. Коюда О.П. Державна політика в інвестиційній сфері. Моделі управління в ринковій економіці: сб. научн. трудов. Донець: ДонНУ, 2002. С. 252–256.
3. Сільське господарство України: статистичний збірник. Київ, 2015.
4. Про особисті селянські господарства: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2003. № 16. С. 6–13.
5. Особисті підсобні господарства України: аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції / за ред. О.М. Шпичака. Київ: IAE, 2001. 236 с.
6. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи / відп. ред.: Б.Й. Пасхавер. Київ: Ін-т економіки НАНУ, 2003. 100 с.
7. Білоусова С.В. Теоретико-методологічні основи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України: монографія. Херсон: Наддніпряночка, 2009. 289 с.
8. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності. Економіка АПК. 2006. № 6. С. 24–31.
9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
10. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Закон України від 13 липня 1999 року № 916-XIV. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
11. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 16 січня 2003 року № 433-IV. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
12. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Великотварні підприємства як основа впровадження інновацій. Економіка АПК. 2007. № 6. С. 14–19.